

Een uitgave van Kunstfactor en het Nederlands Centrum voor Volkscultuur

Kuiven en artistiekelingen

Jongerenculturen in de jaren vijftig

Artistiekelingen in Amsterdam. De jongens dragen zwarte coltruien, het meisje een zwart tuitje met artistieke garnering. De fiets was hun meest gebruikte vervoermiddel.

Fotograaf: Dirk de Herder/Nederlands Fotomuseum Rotterdam, 1946-1960

Voorwoord

Ineke Strouken
directeur Nederlands Centrum voor Volkscultuur

Tom de Rooij
directeur -bestuurder Kunstfactor

Volkscultuur roept verschillende reacties op. De een denkt daarbij aan streekgebonden tradities, iets van vroeger, voor de ander heeft het te maken met culturele identiteit en dus met nu. Bij volkscultuur gaat het om cultuuruitingen waar groepen of gemeenschappen zich mee identificeren. Een klederdrachtdraagster uit Spakenburg herken je bijvoorbeeld direct aan haar kenmerkende kraplap en kuif. De kraplap is de meestal zwaar gesteven schouderklep, de kuif is de gekapte rand die boven het kapje van de klederdracht uitsteekt. Onderzoekers van jongerencultuur denken bij de term kuif meestal aan iets heel anders. Zij denken daarbij aan de jongerencultuur van de jaren vijftig van de vorige eeuw.

De voor u liggende publicatie gaat over kleding en jongerencultuur uit de jaren vijftig. De kuif betreft slechts één van de voorbeelden van jongerencultuur die in deze publicatie de revue passeren. Ook rattenkopjes en naaldhakken, bebop en houtje-touwtje en buikschuivers en petticoats worden allemaal aan u voorgesteld. We willen er mee laten zien dat volkscultuur iets is, waar ook jongeren zich mee identificeren. We spitsen ons daarbij toe op kleding en kleedgedrag van deze jongeren. Deze publicatie is gemaakt om begeleiders en artistiek leiders van folkloren- en levende geschiedenisgroepen en andere geïnteresseerden te helpen om de cultuur van de jaren vijftig te vertalen in muziek, dans, kleding en theater. Om concreet aan de slag te gaan is een appendix opgenomen van literatuur en adressen. Op deze manier hopen wij dat het voor iedereen mogelijk is om een tijdsbeeld dat velen nog tot de herinnering spreekt tot leven te brengen.

Inleiding

Ineke Strouken
directeur Nederlands Centrum voor Volkscultuur

De jaren vijftig staan voor velen te boek als een saai decennium, waarvan de saaiheid en oubolligheid vaak getypeerd wordt als 'de spruitjeslucht van de jaren vijftig'. In werkelijkheid zijn het hele spannende jaren, waarin voor het eerst sprake was van zoiets als jongerencultuur. Jongeren gingen zich in die tijd alternatief kleden, dat wil zeggen anders dan de oudere generatie waarvan de mannen toen nog strak in het pak gingen en een vrouw zich zonder hoofdbedekking niet buiten de deur kon vertonen. Zeg maar: type *Coronation Street*. Jongeren wilden zich niet meer identificeren met die oude generatie. Zij lieten hun haar groeien en gingen ook op andere manieren onaangepast gedrag vertonen. Het waren nozems zonder enige moraal, dat vonden de ouderen tenminste. Bij demonstraties tartten ze de politie, zij hadden geen enkel respect voor het gezag. In de jaren vijftig werden deze nozems ook wel 'kuiven' genoemd, verwijzend naar de manier waarop ze hun haar droegen, met een opvallende door de brylcreem stijf gemaakte kuif. Jongerencultuur speelde zich toen met name af op straat. De kuiven troffen elkaar in het

café of bij de cafetaria. Ze deelden een zelfde muzieksmaak, droegen hetzelfde soort kleding en bezochten dezelfde cafés. Jongerencultuur was voor hen een bepaalde levensstijl waarmee zij zich van anderen onderscheidde. Jongerencultuur stond voor groepsgevoel met bijbehorend groepsgevoel. Jongerencultuur zou je daarmee een bijzondere vorm van volkscultuur kunnen noemen. Net als de Spakenburgse klederdrachtdraagsters ontleenden jongeren er hun culturele identiteit aan, ze laten ermee zien wie ze zijn en bij welke groep ze horen. Kleding en kleedgedrag hangen samen met cultuur maar ook met mode. Retro is op dit moment in de mode. Niet alleen worden er in musea tentoonstellingen georganiseerd over de levensstijl van de jaren vijftig. De jaren vijftig zijn ook weer helemaal in de mode in het kleedgedrag van jongeren hier en nu. Er worden jaren vijftig *parties* georganiseerd, waar popbandjes de muziek van toen spelen. De jaren vijftig cultuur vormt kortom een inspiratiebron voor de jongerencultuur van nu. Ook in dit opzicht wil deze publicatie voor u een inspiratiebron zijn.

Rock 'n' roll dansen in 1956. Het meisje ziet er meer uit als een artistiekeling dan als een kuivenmeisje. De jive lijkt veel op rock 'n' roll, dus mogelijk heeft de fotograaf zich vergist.

Fotograaf: Kees Scherer/Maria Austria Instituut Amsterdam, 1956

Meisje met zwart truitje, wijde rok zonder petticoat en ballerina's.

Fotograaf: Sem Presser/Maria Austria Instituut Amsterdam, ca 1960, Vijzelstraat/Keizersgracht

Kuiven en artistiekelingen

door Kitty de Leeuw

Jongerenculturen in de jaren vijftig

Een cultuur is een geheel van waarden, normen, opvattingen, overtuigingen, rituelen, gedragsvoorschriften, symbolen en tekens dat wordt gedeeld door de leden van een groep, waardoor zij zich onderscheiden van andere groepen. In een moderne samenleving bestaan altijd meerdere subculturen binnen de dominante cultuur van de toonaangevende klasse. Een subcultuur deelt bepaalde elementen (universals) met de dominante cultuur, maar heeft ook eigen kenmerken (specialties). Sommige subculturen zijn jongerenculturen. Bij een jongerencultuur behoren de leden tot een bepaalde leeftijdsgroep, ergens tussen twaalf en dertig jaar, de tijd tussen het einde van het basisonderwijs en het aangaan van echte verplichtingen ten aanzien van werk en/of gezin. In die periode hebben zij de speelruimte om te experimenteren met levensstijlen en te zoeken naar de eigen identiteit.

Halverwege de jaren vijftig komen in Nederland voor het eerst in de geschiedenis twee jongerenculturen

op: de artistiekelingen en de kuiven. Dan zijn namelijk twee randvoorwaarden vervuld: jongeren hebben tijd en geld om in een eigen subcultuur te investeren. Door de stijgende welvaart verdienen steeds meer ouders genoeg om het huishouden draaiende te houden zonder het volledige loon van hun oudere kinderen daarbij nodig te hebben. Die betalen nog wel kostgeld, maar mogen een deel zelf houden. Kinderen die doorleren op de middelbare school of studeren aan een hogeschool of universiteit, krijgen zakgeld. Jongeren hebben dus geld om naar eigen keuze uit te geven. Daarnaast hebben ze vrije tijd. Door de stijgende welvaart is het steeds minder nodig dat jongeren na school of werk thuis helpen of bijwerken om geld te verdienen. Jongeren hebben dus ook tijd om met elkaar door te brengen. Kleding, uiterlijk en muziek zijn zeer belangrijke onderdelen van een jongerencultuur. Daarnaast omvat deze een meer of minder uitgewerkte levensstijl.

Artistiekelingen

Vanaf de late jaren veertig komen jazzmuzikanten, avant-garde kunstenaars en schrijvers in jazzkelders en cafés in een bohemienachtige sfeer bijeen. In de jaren vijftig sluiten studenten en middelbare scholieren van hbs, lyceum en soms gymnasium zich hierbij aan en ontstaat een jongerensubcultuur. Deze jongeren worden in Haarlem 'modernisten' genoemd en in Amsterdam 'pleiners', naar het Leidseplein waar ze samenkomen. Rotterdam bedenkt de meest treffende naam: artistiekelingen, verwijzend naar hun voorliefde voor (avant-garde) kunst. De meeste artistiekelingen komen uit de (hogere) middenklasse en zijn tussen zestien en dertig jaar oud. Echte leiders zijn er niet, wel toonaangevende kernleden. Zowel jongens als meisjes nemen deel aan deze cultuur en ze gaan redelijk gelijkwaardig met elkaar om. Ze zijn in principe voor vrije seks en tegen het huwelijk, al wordt die vrije moraal maar beperkt in praktijk gebracht omdat voorbehoedmiddelen moeilijk verkrijgbaar zijn.

Behalve in jazzkelders en cafés komen artistiekelingen ook samen in Italiaanse ijssalons. Alleen daar kun je de espresso krijgen waar zij zo van houden. Ze ontmoeten elkaar ook op het strand, in Scheveningen of Zandvoort. Ook hebben zij trefpunten op straat, want hun zakgeld is beperkt. Daarom gaan ze ook liften als zij op reis willen. Ze bezoeken regelmatig andere steden in Nederland met een artistiekelingenscene, waar altijd wel iemand een kamer heeft waar je kunt logeren. Zo niet, dan leef je gewoon op straat. Amsterdam is zeer in trek, omdat je er goede kleding en drugs kunt kopen. In het buitenland zijn Parijs (het Mekka der kunsten) en Stockholm (goede jazzscene en tolerante seksuele moraal) geliefde bestemmingen. Druiven plukken in Franse wijngebieden is ook erg in. Later gaan ze ook naar Antwerpen en Londen. Binnen de stad gaan artistiekelingen te voet, per fiets of op een 'eitje' (Solexbrommertje). Ze dromen van een Vespa-scooter, maar die is voor de meesten te duur. Artistiekelingen houden van

wijn of rum-cola, maar drinken vaak bier omdat dat goedkoper is. Ze roken veel, bij voorkeur Franse sigaretten als Gauloise of blauwe Bastos. Veel mannen zijn pijprokers. Sommigen experimenteren met drugs, vooral marihuana, maar ook wel speed, die kopen ze bij Amerikaanse militairen of bij zeelieden in de havensteden. Het gebruik van drugs is dan nog nieuw, ongewoon en daarom spannend en aantrekkelijk.

Bardot en Wolkers

Artistiekelingen hebben interesse in kunst en bezoeken regelmatig exposities of toneeluitvoeringen. Je zit goed als je met een tekenmap onder de arm loopt, of je nou zelf creatief bent of niet. Artistiekelingen hangen in de bioscoop achterover op de goedkopere stoelen vooraan. Ze kiezen voor Nouvelle Vague films in zwart-wit, met een Franse sfeer en Amerikaanse jazzmuziek, zoals *Les Tricheurs* (1958), *Les Quatre Cents Coups* (1959), *L'Ascenseur pour l'Echafaud* (1957, muziek van Miles Davis) en *Les Liasons Dangereuses* (1959, muziek van Jack Murray en Thelonious Monk). Ze gaan ook naar Amerikaanse films over jeugdproblematiek, zoals *The Asphalt Jungle* (1950) en *Rebel without a Cause* (1955). Geliefde filmsterren zijn Brigitte Bardot, Audrey Hepburn, Jean-Paul Belmondo, Alain Delon, James Dean, Tony Curtis en Montgomery Clift. Artistiekelingen lezen ook literatuur, vooral van de 'vijftigers': avant-garde dichters en schrijvers als Lucebert, Vinkenoog, Mulisch, Campert, Wolkers, Hermans en (van het Reve). Ook de romans van beatnik Jack

Kerouac zijn populair, met name *On the Road*. Sommigen verdiepen zich ook in filosofie, vooral in het existentialisme van Jean-Paul Sartre. Er wordt veel gepraat in de artistiekelingenscene, vooral over cultuuruitingen en de zin van het leven. In 1960/61 hebben artistiekelingen een eigen zwart-wit tijdschrift: *Twen/Taboe*. Artistiekelingen lijken wat zwaar op de hand. Een blasé pose, alsof je alles al hebt meegemaakt en niks je meer kan verbazen, is erg in. Intussen genieten ze echt wel van de leuke dingen des levens. Ze wijzen het saaie burgerbestaan van hun ouders af en willen eigen keuzes kunnen maken, liefst enigszins tegendraads. Artistiekelingen zijn geen vechtersbazen, maar zoeken wel graag de zelfkant op. Dat is spannend en niet burgerlijk. Ze hebben bijvoorbeeld geen problemen met platen jatten.

Chansons en jazz

Artistiekelingen houden vooral van jazz en in de jaren vijftig ook van Franse chansons. Het moet wel moderne of avant-garde jazz zijn, geen Dixieland. Wie avant-garde jazz begrijpt (of doet alsof) kan zich onderscheiden van de doorsnee burger die slechts lawaai hoort. Favoriete Amerikaanse jazzmuzikanten zijn Miles Davis, Art Blakey, Charlie Parker, Gerry Mulligan, Chet Baker en Sonny Rollins. Platen zijn een kostbaar bezit: je moet ze in het buitenland kopen of bij zeelieden bestellen. Artistiekelingen zijn soms jazzmuzikant, maar altijd fervente concertbezoekers. Tijdens concerten wordt vooral intensief geluisterd, zoals geïllustreerd wordt door

Fotograaf: Ed van der Elsen/Nederlands Fotomuseum Rotterdam, 1956-1961

Kuiven dansen op straat tijdens de jaarlijkse kermis op de Nieuwmarkt in Amsterdam

met hoofden te knikken, mee te klappen en met vingers te knippen. Dansen doen ze in muziekkelders en cafés waar platen worden gedraaid of mindere jazzgoden spelen. Op langzame nummers wordt gesleept, op snellere wordt de jive gedanst. Deze lijkt veel op rock 'n' roll, maar dan zonder het heupwiegen en het over de schouders gooien van het meisje. Plaatjes met Franse chansons worden gedraaid (of op gitaar nagespeeld en nagezongen) om een romantisch sfeertje te creëren. Geliefd zijn vooral Juliëtte Gréco, Edith Piaf en George Brassens. Jazzcafés en artistiekelingskamers krijgen zo'n romantische sfeer met behulp van kaarsen in wijnflessen (Chiantiflessen met rietomhulsel zijn populair), visnetten, rieten matten, rotan meubeltjes en groentekistjes.

Bepop en houtje-touwtje

Artistiekelingen houden van nonchalante kleding die best van de dump mag komen. Ze zijn de eerste jongerencultuur die sportschoenen als dagelijks schoeisel omhelst. Het gaat om basketbalschoenen uit Amerika, maar daar is nog moeilijk aan te komen. Ze hebben een voorkeur voor zwarte kleding, omdat zowel hun muzikidolen als de existentialisten die dragen.

Jongens hebben aanvankelijk vaak bebop-haar: korte stekeltjes naar het model van jazzmuzikanten. Later dragen ze voor die tijd hun haar vrij lang, vaak met lokken over het voorhoofd. Gezichtsbeharig geldt als echt artistiek, of het nu een volle baard is of een jazzsikje (plukje haar op de kin). Maar

er zijn ook baardloze artistiekelingen. Zeer populair is de coltrui die onder een colbert of gewoon als trui gedragen wordt. Aanvankelijk dragen artistiekelingen een mooi pak met een gekleurd mouwloos vest, vaak zelfgemaakt door opa's vest met een lap te bekleden. Stropdassen kunnen niet, maar een zwierig strikje of omgeknoopt zwart lint wel. Als schoeisel zijn zwarte instap-schoenen met een muntje in trek. Wat later is het fantastisch als je een echte spijkerbroek hebt. Ze komen van de dump in Amerika en zijn soms te koop in tweedehands winkeltjes. In de jaren zestig zijn die spijkerbroeken gemakkelijker te verkrijgen, soms zelfs in de favoriete kleur zwart. Spijkerbroeken moeten er gedragen uitzien. Dus ga je ermee in bad zitten in water met chloor of je zwemt ermee in zee. Daarna op de huid laten opdrogen voor de goede pasvorm. Verder dragen de jongens slobbertruien, ribfluwelen colberts en jasjes van suède of nappaleer. Als overjas zijn vooral groene legerparka's van de dump en beige Montycoats (houtje-touwtjessassen) populair. Aan de voeten zitten suède veterschoenen (bordeelsluipers) of zwarte lage laarsjes. Ook worden veel sandalen en kruisband- of teenslippers gedragen, zelfs (met sokken) als het koud is. 's Winters dragen veel artistiekelingen alpinopetjes en lange zwarte sjaals die in patentsteek zijn gebreid. Hoornen brillen en zwarte paraplu's zijn gewilde accessoires. Middelbare scholieren hebben vaak een 'pukkel': een canvas schoudertas van de dump, versierd met kreten en tekeningen.

Rattenkopjes en naaldhakken

Meisjes hebben bij voorkeur steil haar dat heel kort of heel lang mag zijn. Kort haar is geknipt in een rattenkopje of gemillimeterd. Bij lang haar is een rafelige pony over het voorhoofd favoriet, zoals Juliëtte Gréco. Soms hangt het haar los, soms is het in een staart gebonden. Artistiekelingenmeisjes gebruiken geen of weinig lippenstift, maar de ogen moeten goed zwart omrand zijn met eyeliner, met mascara voor lange wimpers. Meisjes dragen veel kledingstukken die de jongens ook dragen: Montycoats, nappa of suède jasjes, coltruien, slobbertruien, legerparka's, slippers, lange sjaals, pukkels en zelfs spijkerbroeken met een gulp. Dat is in die tijd bijzonder, want meisjes dragen normaal een broek met zijsluiting. Meisjes hebben vaak een zwarte cape aan, zelfgemaakt of een postbodecape van de dump. Rokken reiken over de knie en zijn zwierig wijd of juist zeer strak. Onder wijde rokken worden nooit petticoats gedragen. Voor rokken en jurken worden ook wel stoffen gebruikt met een dessin van De Ploeg of Het Paapje, in kleuren die hun ouders vinden vloeken, zoals blauw met groen of paars met rood. Veel meisjes kiezen echter voor een broek met een grote trui erover. Aan de voeten zitten bij het uitgaan soms wel naaldhakken, maar doorgaans ballerina's, slippers of sandalen. Kousen (panty's zijn er pas rond 1965) en ondergoed zijn bij voorkeur zwart, ook al is die kleur alleen te koop bij winkels voor erotische lingerie. Gouden en zilveren sieraden en handtassen gelden als burgerlijk, dus dragen de

meisjes zelfgemaakte sieraden van hout, glas en smeedijzer en schouderassen of rieten mandjes. Zonder sieraden kan ook.

Fotograaf: Ed van der Elken/Nederlands Fotomuseum Rotterdam, 1956-1961

Kuiven met brommers op de kermis op de Nieuwmarkt in Amsterdam.
Het meisje achterop draagt een dun chiffon sjaaltje over haar suikerspinkapsel.

Kuiven

Halverwege de jaren vijftig komt een tweede jongerencultuur tot ontwikkeling: die van de kuiven, genoemd naar de kenmerkende haardracht van de mannelijke leden. Ze staan ook onder andere namen bekend: in Utrecht heten ze 'jaffa's', in Den Haag 'bullen' en in Amsterdam 'dijkers'. Ze worden ook vaak als 'nozems' aangeduid, naar voorbeeld van de journalist Jan Vrijman die ze Nederlandse Onderdanen Zonder Enige Moraal noemde. Ze zijn te verdelen in twee groepen, ieder met een eigen circuit: autochtone kuiven en Indorockers. In de laatste groep domineren Indische en Molukse jongeren. De meeste kuiven komen uit de arbeidersklasse, een enkeling uit de lage middenklasse. Voor zover het scholieren betreft, zitten de jongens vooral op technische scholen en de meisjes op huishoudscholen. Sommigen volgen de MULO. Er zijn veel werkende jongeren onder de leden. Werk is belangrijk om geld te verdienen om leuke dingen mee te doen. Vaak kiezen kuiven voor los werk, zodat ze vrij kunnen nemen wanneer ze willen. Ze leven bij de dag. Hun leeftijd ligt gemiddeld lager dan die van de artistiekelin-

gen: tussen de dertien en begin twintig. Kuiven zijn verdeeld in groepen die een mannelijke leider hebben en een eigen territorium. De leider is gekozen vanwege zijn fysieke kracht, overwicht op de groep en lef. Hij neemt het voortouw bij groepsactiviteiten en verdeelt de taken. Meisjes zijn randfiguren die niet aan alle activiteiten deelnemen. Ze horen er alleen echt bij als ze binnen de groep een vriendje hebben. Ze mogen wel van vriendje wisselen. Als een meisje en jongen echt vaste verkering krijgen, komen ze minder naar de groepsactiviteiten. Wie trouwt, verlaat de groep.

Kuiven treffen elkaar bij cafetaria of cafés die een jukebox hebben staan, met plaatjes met hun favoriete muziek. Ze gaan ook naar de kermis of het strand. Hun cultuur speelt zich echter voornamelijk af op straat. De mannelijke leden verzamelen zich op een straathoek of trottoir in hun territorium, waar ze kletsend en dollend luidruchtig en prominent aanwezig zijn, vaak tot schrik van de voorbijgangers en omwonenden. Indorockers komen ook wel bij elkaar thuis over de vloer, bijvoorbeeld voor een feestje.

Buikschuivers en petticoats

Brommers spelen een belangrijke rol in deze jongerencultuur. Motorachtige brommers met laag stuur genieten de voorkeur. Vanwege de vooroverliggende houding van de bestuurder worden ze 'buikschuivers' genoemd. Geliefde merken zijn Demm, Royal Nord, Zündapp en Kreidler. Meisjes rijden zelf geen brommers van dit type. Vooral jongens kunnen eindeloos over brommers praten. Ze sleutelen eraan en voorzien ze van de laatste gadgets, zoals buddyseats, spiraalvormige kabelversiering van gekleurd plastic, gekleurde plastic linten en wasbeer- of vossenstaartjes. Ze rijden erop door de stad, in het weekend, maar ook 's avonds. Bij het optrekken geven ze stoer wat extra gas om indruk te maken. Het is de kunst een leuk meisje achterop die buddyseat te krijgen. De opwaaiende petticoats bieden dan een erotische aanblik. De meisjes gaan mee voor een toertje door de stad of voor een vrijpartijtje buiten. Omdat kuiven doorgaans bij hun ouders wonen tot ze trouwen, vindt het vrijen meestal buiten plaats. Ze moeten voorzichtig zijn, want er zijn alleen condooms beschikbaar. Als het meisje zwanger wordt, moeten ze trouwen.

Het macho gedrag van kuiven beperkt zich niet tot showing-off met brommers. In hun gedrag imiteren ze de Amerikaanse jeugdbendes uit de films die zij graag zien. Er gelden vergelijkbare gedragsregels. Wie dronken of ziek wordt of in een gevecht belandt, wordt door de anderen geholpen. Van elkaars meisje blijf je af. Meisjes mogen

geen verkering krijgen buiten de groep. Knokpartijen maken deel uit van de kuivencultuur. Ze vechten onderling om de leider te bepalen of ruzies te beslechten en tegen concurrerende kuivengroepen om het eigen territorium te verdedigen of de hegemonie in stad of regio te bepalen. Ze zien het als een sport om met een grote groep op brommers naar de trefpunten van de artistiekelingen te trekken en daar een gevecht uit te lokken. De leider gaat in alle gevechten voorop. Het is de bedoeling dat kuiven in de rivaliserende groep een tegenstander opzoeken van eigen kaliber en met hem vechten zonder hulpmiddelen, dus met de blote hand. Dat gebeurt ook meestal, al zijn ze bewapend met boksbeugels, fietskettingen, messen en metalen pijpen. Mannelijke leden kunnen zich niet aan gevechten onttrekken, meisjes doen er niet aan mee. Wel beginnen gevechten vaak vanwege een ruzie om een meisje. Meisjes behoren min of meer tot het territorium. Tussen Indorockers en autochtone kuiven is de verhouding vaak wat gespannen. Zeker in de jaren vijftig gaan Indische, Molukse en autochtone kuiven niet met elkaar om. Soms wordt er onderling gevochten, maar meestal alleen gescholden: Blanda's en blauwen. Er bestaan ook veel minder ruige en agressieve kuivengroepen, vooral in de kleinere plaatsen waar geen rivaliserende groepen zijn. Daar is de leider eerder een trendsetter dan een aanvoerder.

Tarzan en Muziek Expres

Kuiven willen genieten van wat de stijgende welvaart kan bieden. Behalve aan brommers geven ze graag geld uit aan bier, sigaretten en kauwgom (ook vanwege de plaatjes van muziek- en filmsterren die je erbij krijgt). Meisjes drinken frisdrank. Sigaretten zijn duur, dus kraken sommige kuiven sigarettenautomaten met behulp van een ijzertje. Kuiven gebruiken geen drugs. Wel gaan ze graag naar de bioscoop. Jongens hebben een voorkeur voor cowboyfilms (met Roy Rogers of John Wayne), avonturenfilms (*Tarzan*) en detectivefilms (met Eddy Constantine). Samen met de meisjes bezoeken ze andere films, zoals *Blackboard Jungle* (1955, met het beroemde nummer 'Rock around the Clock' van Bill Haley), *Rebel without a Cause* (1955, met James Dean), *West-side Story* (1961) en muziekfilms met Bill Haley, Elvis of Cliff Richard (*Summer Holiday* 1962). In de jaren zestig lezen kuiven de muziekbladen *Tuney Tunes* en *Muziek Expres*. Meisjes zwijmelen bij beeldromannetjes, jongens lezen spannende beeldverhalen in kleine zakboekjes, zoals *Dick Bos*, *Kapitein Rob* of *De rode vampier*.

Rock 'n' roll en Indorock

Wat muziek betreft houden kuiven van rock 'n' roll. In die tijd kun je met die muziek de brave burgerij de stuipen op het lijf jagen en dat vinden ze wel leuk. Favoriete sterren zijn Elvis Presley, Chuck Berry, Little Richard, Bill Haley, Cliff Richard en Vince Taylor. Er zijn veel bandjes van kuiven die deze muziek proberen na te spelen. Dat gaat met een zeer beperkte techniek. Het is al heel wat als ze beschikken over één microfoon en één versterkte gitaar in het stopcontact. Bij optredens is er een podium met lichten erop gericht en gillende meiden rondom. In sommige plaatsen in Nederland, met name in Den Haag, spelen ook bandjes van Indorockers. Zij zijn muzikaal beter, erotischer en meer op show gericht. Op de bühne gaan ze een muzikaal avontuur aan, waarbij een liedje al improviserend wordt aangekleed met solo's, danspassen en poses. De absolute top in dit genre vormen The Tielman Brothers. Ook The Blue Diamonds en René and his Alligators genieten landelijke bekendheid. Autochtone kuiven erkennen de superioriteit van de Indorockers in muzikaal opzicht en proberen ze te imiteren, wat alleen een beetje lukt als de moeilijke elementen worden weggelaten. Rock 'n' roll muzikanten zijn vaak autodidacten: iemand leert ze de basisprincipes en daarna luisteren ze naar andere muzikanten en oefenen ze totdat het lukt. Muziekinstrumenten zijn kostbaar of slecht verkrijgbaar en worden dan ook vaak zelf gemaakt. Luidsprekers, versterkers en echoapparaten worden in elkaar geknutseld met onderdelen van tweede-

hands jukeboxen of bandrecorders. Rock 'n' roll is in de jaren vijftig nauwelijks te beluisteren, zelfs als je tot de gelukkigen behoort die al een transistorradio of pick-up hebben. Je moet ervoor afstemmen op de BBC, Radio Luxemburg of de Amerikaanse legerzenders. Platen kun je in Nederland nauwelijks kopen. Ze komen van zeelieden of Amerikaanse militairen. Gelukkig zijn er de jukeboxen in cafetaria of cafés en de live-optredens van bands. In de jaren zestig is rock 'n' roll te horen in Rooster en Top of Flop van Herman Stok en zijn platen uit dit genre te koop in Nederlandse winkels.

Op deze muziek met een lekker ritme wordt de rock 'n' roll gedanst, een intensieve dans waarbij de jongen het meisje afwisselend aan de handen naar zich toetrekt en weer wegduwt, terwijl beiden heupwiegende pasjes maken. Soms zwiert de jongen het meisje rond of tilt hij haar op. De dansers kunnen improviseren: er is geen vaste choreografie. Eind 1961 begint de twistrage, op de tonen van Chubby Checkers 'The Twist' en 'Let's Twist Again'. De film *Hey let's Twist* (1962) wakkert de rage verder aan. De dansers maken schokkende bewegingen met schouders en armen, terwijl de voeten op de plaats blijven en de heupen draaien. Dat dansen gebeurt in dancings waar deze muziek wordt gedraaid of tijdens optredens van de muzikanten. Indorockers zijn niet alleen de beste muzikanten, maar ook de beste dansers binnen de kuivencultuur.

Brillantine en leer

De jongens zetten hun haar met brillantine of pommade aan de voorkant zorgvuldig omhoog in een kuif. Het mooiste is het als het haar aan de achterkant zo lang is dat er een verticale scheiding in kan worden getrokken, zodat het model ontstaat van een kippenkontje. Bij de haartooi horen flinke bakkebaarden. Donker haar, zoals dat van Elvis, is favoriet. Kuiven generen zich niet de natuur een beetje te helpen: blond haar wordt geverfd, bakkebaarden worden bijgetekend met een zwart potlood. Op de brommer verwaait de kuif, zodat hij moet worden bijgewerkt met een kammetje of met de vingers en wat spuug. Erg gewild zijn leren motor- of vliegeniersjacks die de ruigere kuiven met rode voering dragen. Minder duur en toch goed zijn nylon windjacks, bijvoorbeeld groen met blauw van buiten en oranje van binnen. In de jaren zestig worden ook spijkerjacks gedragen, voorzien van popnageltjes. Broeken zitten bij voorkeur heel strak. Van nieuwe broeken worden de pijpen meteen ingenomen. Elastische stoffen zijn er nog niet. Je moet op de grond gaan liggen om ze aan te kunnen trekken of er een schoenlepel bij gebruiken. Soms wordt een splitje gemaakt in het onderste deel van de naad. Spijkerbroeken zijn gewild, maar in de jaren vijftig nog moeilijk te krijgen, tenzij je ze bij zeelieden bestelt. Kuiven kopen geen dumpkleding. In de jaren zestig zijn spijkerbroeken wel te koop en kiezen kuiven voor de merken Wrangler en Lee. Een spijkerbroek wordt passend gemaakt en gebleekt door ermee in zee te gaan

en hem op de huid te laten opdrogen. Soms worden de zijnaden opgesierd met popnageltjes: stoer, maar pijnlijk aan de benen. Voor het uitgaan zijn ook zwarte broeken en broeken van glimmende stof in trek. Verder dragen kuiven een wit, rood of geruit overhemd en soms een trui. T-shirts zijn gewild, maar ook weer alleen via zeelieden te krijgen. Bij het uitgaan wordt een colbertje gedragen en een supersmalle das. Kuiven dragen aanvankelijk halfhoge suède schoenen, maar eind jaren vijftig het liefste punt-schoenen. Erg in trek zijn tweekleurige Italiaanse schoenen met ijzertjes eronder. Vaak hebbenkuiven gekleurde sokken aan: gestreept of felrood met een gouden draadje. Later in de jaren zestig zijn ook korte laarsjes in. Veel kuiven dragen een brede schakelarmband met een naamplaatje met hun eigen naam of die van hun vriendin. Sommige kuivengroepen zijn te herkennen aan een tatoeage of aan uniforme kleding, bijvoorbeeld allemaal dezelfde kleur jack en broek. Er zijn kuivengroepen die het stoer vinden smeervlekken van de brommer en spermavlekken op hun broeken te laten zitten. Andere groepen houden juist van een verzorgd uiterlijk, vooral bij het uitgaan. Indorockers hebben de meest verfijnde kledestijl. Zij dragen bij het uitgaan goed gesneden jasjes en broeken, altijd zwart, soms van glimmende stof. Daarbij hoort een mooi overhemd, veelal smetteloos wit. Als accessoires kiezen ze voor een zwart dasje van leer of gehaakt, witte of zwarte sokken, witte instappers of zwarte laarsjes.

Suikerspin en petticoat

Meisjes zetten hun haar omhoog in een zogenoemde 'suikerspin' door het te touperen en daarna met haarlak te bespuiten. Bij lang haar hangt het achterste deel in krullen af over de schouders. Ze maken zich sterk op met ogenzwart, groene of blauwe oogschaduw en felroze lippenstift. In de jaren vijftig zijn superwijde rokken erg in trek, waaronder meerdere petticoats worden gedragen om de rok uit te laten staan. De onderste petticoat is van gesteven katoen, die daarboven zijn van nylon tule, dan een heel nieuw materiaal. Ze zijn voorzien van randjes van kant of lint, die fraai onder de rokzoom uitpiepen als het meisje loopt of danst. Het lijfje van de jurk of het bloesje zit strak en heeft liefst een flink décolleté. De taille wordt benadrukt met een brede plastic ceintuur. In de jaren zestig verandert het beeld en zijn juist superstrakke rokken in. Daarover gaat een kort jasje of jackje met een rits, bij voorkeur van leer. De meisjes dragen nylonkousen en jarretels, in de winter ook gebreide rode of donkergroene rock 'n' roll kousen. Aan de voeten zitten schoenen met flinke naaldhakken, al ruilen veel meisjes die bij het dansen om voor zogenoemde televisieschoentjes: een pantoffelachtige ballerina van zachte kunststof, met elastiek in de bovenrand en een zeemleren zooltje. Die kun je dubbelvouwen en gemakkelijk in je tasje meenemen. Net als hun vriendjes dragen ze zilveren schakelarmbanden met naamplaatjes. Om de suikerspin gaat vaak een transparant sjaaltje van

dunne chiffon, liefst zwart. Meisjes die bij Indorockers horen, kiezen ook wel voor 'Sjanghai dresses' bij het uitgaan: strakke, satijnen jurkjes in Chinese stijl met een schuine sluiting op de schouder en een diepe split in de rok. Daarbij dragen ze slangenringen en oosterse sieraden van zilver met zwarte decoratie.

Reacties op kuiven en artistiekelingen

Lampenkapjes en watjes

Kuiven en artistiekelingen zijn in veel opzichten elkaars tegengestelde. Ze hebben een grondige hekel aan elkaar. Artistiekelingen vinden kuiven oppervlakkig en lelijk gekleed. De meisjes met petticoats worden smalend 'lampenkapjes' genoemd. Andersom vinden kuiven artistiekelingen elitair en de jongens echt watjes. Het komt regelmatig tot ruzies en zelfs knokpartijen, meestal uitgelokt door de kuiven. Als de politie dan optreedt, keren beide groepen zich eendrachtig tegen de politie. Geen wonder dat die kuiven en artistiekelingen over één kam scheert: die van lastposten en ordeverstoorers.

Ook de scholen zijn niet gelukkig met kuiven en artistiekelingen. Meestal zijn hun kleding, muziek en dansen verboden. Meisjes mogen bijvoorbeeld niet met naaldhakken, spijkerbroeken en make-up de school in. Jongens krijgen aanmerkingen op hun haardracht.

Artistiekelingen hebben vaak ruzie

met hun ouders, vooral over hun kleedstijl en het rondhangen op straat. Hun ouders zijn oppassende middenklassers die ervan uitgaan dat hun kinderen gaan studeren, carrière maken en met een goede partij trouwen. Ze maken zich zorgen omdat hun kinderen dit burgerlijk bestaan afwijzen. Kuiven kunnen het doorgaans goed met hun ouders vinden. Die gunnen hen best een plezierige tijd voor ze als volwassenen de verantwoording dragen voor een gezin. Dat ze hun zoons wel eens moeten ophalen bij het politiebureau vanwege knokpartijen of diefstalletjes nemen ze op de koop toe. Met dochters zijn ze voorzichtiger, omdat die zwanger kunnen worden en ongehuwd moederschap een schande is.

Verder lezen

- Bernard, Y., 'De Dijkers en de Pleiners: Amsterdamse jeugdculturen in de jaren vijftig' in: *EWB-bulletin* VIII 2 (juni 1987) 21-31.
- Boer, A. de, 'Indorockers waren de tijd "tikkeltje geniaal vooruit"' in: *de Volkskrant* (19 juni 1998) 29.
- Bogt, T. ter, 'One Two Three Four... Popmuziek, jeugdcultuur en stijl, Utrecht 1997.
- Buikhuisen, W., *Achtergronden van het nozemgedrag* (Assen 1965).
- Gelder, H. van en H. Carvalho, *Gouden tijden: vijftig jaar Nederlandse popbladen* (Amsterdam 1994).
- Haas, G.C. de, *Andere tijden, andere zeden: jeugdgedrag en jeugdcultuur na 1945* (Bilthoven 1971).
- Heuvel, M. van den, *Nozems op de Heuvel, tieners in de soos. Naoorlogse jeugd in Tilburg 1945-1965* (Tilburg 1993).
- Janssen, J., *Jeugdcultuur: een actuele geschiedenis* (Utrecht 1994).
- Krantz, D.E. en E.V.W. Vercrujssse, *De jeugd in het geding* (Amsterdam 1959).
- Leeuw, K. de, S. Hoitsma, I. de Jager en P. Schonewille (red), *JONG! Jongerencultuur en stijl in Nederland 1950-2000* (Zwolle 2000).
- Leeuw, K. de, 'Artistiekelingen' in: *JONG!* (Zwolle 2000) 68-103.
- Leeuw, K. de, 'Jongeren(sub)culturen als sociaal verschijnsel' in: *JONG!* (Zwolle 2000) 8-17.
- Leeuw, K. de, 'Jongeren(sub)culturen door de tijd heen: reacties van tijdgenoten en onderlinge relaties' in: *JONG!* (Zwolle 2000) 18-67.
- Leeuw, K. de, 'Kuiven' in: *JONG!* (Zwolle 2000) 104-147.
- Louw, A. van der, *Twen/Taboe* (Amsterdam 1981).
- Mik, G., *Onze nozems* (Nijkerk 1961).
- Mutsaers, L., *Rockin' Ramona. Een gekleurde kijk op de bakermat van de Nederpop* ('s-Gravenhage 1989).

- Rigthart, H., *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam/Antwerpen 1995).
- Rooy, P. de, 'Vetkuifje waarheen? Jongeren in Nederland in de jaren vijftig en zestig' in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* dl. 101 (1986).
- Schouten, R. en H. Vinken, *De eerste generatie van de verzorgingsstaat: een onderzoek naar de jeugdcultuur van de jaren vijftig* (doctoraalscriptie UVT, Tilburg 1989).
- Tillekens, G. (red.), *Nuchterheid en nozems. De opkomst van de jeugdcultuur in de jaren vijftig* (Muiderberg 1990).
- Veld, C. in 't, *Jong in de jaren vijftig. Tijdsbeeld van een generatie* (Utrecht/Antwerpen 1994).
- Velde, L. van der, *Fuiven en kuiven* (Den Haag 1997).
- Vinkenoog, S., 'De barbaren van het Leidse Plein' in: *Twen* 1 (1960).
- Vrijman, J., 'De nozems van de Nieuwendijk' in: *Vrij Nederland* (20 augustus 1955).
- Vrijman, J., 'De nozems en de jeugdleiders' in: *Vrij Nederland* (27 augustus 1955).
- Wilbrink, M., *Botsende jeugd in de Maasstad. Rotterdamse vetkuiven en artistiekelingen, 1955-1965* (doctoraalscriptie EUR, Rotterdam 1989).

Voor meer informatie

(o.a. foto's, muziek, idolen en muziekbladen):
Muziek Centrum Nederland, Amsterdam,
www.mcn.nl
Nederlands Fotoarchief, Rotterdam, www.nfa.nl

'Kuiven en artistiekelingen' is een uitgave van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur
www.nederlandscentrumvoorvolkscultuur.nl en
Kunstfactor, landelijk sectorinstituut amateurkunst
www.kunstfactor.nl

Tekst

Kitty de Leeuw

Foto's

collectie Maria Austria Instituut, www.maria-austria-instituut.nl

collectie Nederlands Fotomuseum, www.nederlandsfotomuseum.nl

Vormgeving

M/vG Ontwerpers, Breda - Berry van Gerwen

Alle rechten voorbehouden.

